

УДК 070.44(477)(045)

М. М. Нетреба, М. О. Грудєва

ЧОРНОБИЛЬСЬКА ТРАГЕДІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ ОСТАННЬОГО ДЕСЯТИЛІТТЯ

У статті викладено міркування щодо проблеми висвітлення Чорнобильської катастрофи українськими публіцистами останнього десятиліття. Визначено типологічні збіги вже опублікованих творів. Запропоновано новий погляд на відображення аварії в засобах масової комунікації, спираючись на національну свідомість молодого покоління та його життєві принципи.

Ключові слова: публіцистика, Чорнобильська катастрофа, національна свідомість, мо-лодь, сталкер, Зона.

I. Вступ

Вже тридцять років не вщухає біль у людських серцях, який народився далекого 1986 р. Тоді світ уперше заговорив про Чорнобильську катастрофу, що скалічила сотні тисяч життів. Смутні хвилини трагедії одразу відобразили у своїх творах письменники того часу. Проте чим більше минає часу, тим менше про події згадують сучасні публіцисти та журналісти. Уже багато написано про те, що сталося: від розвитку подій до руйнівних наслідків. Щороку відкриваються нові документи з грифом "Таємно", і перед нами постають нові невідомі, іноді шокуючі, факти.

Проте нині історія Чорнобиля поступово зникає зі сторінок публіцистики українських майстрів слова. Необхідно знову повернути увагу до цієї болючої теми, але з погляду не викладення фактів, а нового переосмислення трагедії, спираючись на сучасний спосіб мислення нашого населення. Покоління другого десятиліття XXI ст. вже інакше сприймає інформацію, зокрема події минулого. Тому необхідно по-новому висвітлити тему Чорнобильської трагедії в публіцистиці нашого часу. Цю думку поділяє "невідомий" український письменник, чорнобильський "сталкер" Маркян Камиш. За його словами, чимало написаних творів звернені в минуле й акцентують увагу на трагедії та її наслідках. Але для нього головне – показати, чим Зона відчуження є сьогодні: "Я вважаю, що в українській літературі ця тема має бути представлена, і сподіваюся заохотити своїх більш досвідчених, більш іменитих і шановних колег писати про Зону" [4].

Тема Чорнобиля стала однією з провідних в українській літературі, особливо одразу після трагедії та ще кілька десятиків років потому. Багато відомих письменників присвятили свої твори найстрашнішій катастрофі людства.

Серед українських науковців, що досліджували тему Чорнобиля в українській літературі та публіцистиці, відомими є О. Астаф'єв,

Н. Барановська, В. Галич, І. Михайлин, В. Моренець, О. Харлан.

Крім того, деякі дослідники розглядали проблеми генології: Г. Абрамович, М. Бахтін, Н. Ігнатів, Л. Оляндер та ін. Інший напрям досліджень – класифікація творів про Чорнобиль за жанрологією. Цьому питанню приділяли увагу І. Заярна, В. Моринець, М. Павлишин, Л. Скирда.

Відомі українські дослідниці документалізму І. Денисюк та Н. Копистянська в творах про Чорнобильську трагедію зазначають: «Роль документалізму підсилюється в історичних епохах, насичених знаковими політичними та соціальними подіями. Саме тоді "публіцистика" активно втручається в літературу» [6, с. 46].

II. Постановка завдання

Мета статті полягає в спостереженні над творами про Чорнобильську катастрофу, що з'явилися після здобуття Україною незалежності. Спробуємо визначити, чому більшість із цих творів написана "за шаблоном", має майже однакову структуру викладення матеріалу. Крім того, маємо переконання, що необхідно боротися з документалізмом у творах про Чорнобиль, адже всі таємні документи та інші відомості відкриті загалом зі сторінок Інтернету. Публіцисти не повинні витрачати час на переписування цих фактів, а мають шукати нові підходи та способи відображення чорнобильської дійсності.

Необхідно відшукати молодих публіцистів, які мають принципово нове бачення аварії та її наслідків для України й сучасного суспільства, а також закликати застосовувати новаторські ідеї до проблеми для збереження національної свідомості українців та їх культурних цінностей.

III. Результати

Нині тема однієї з найбільших аварій людства мало хвилює українського читача. Можливо, хтось подумає, що так сталося тому, що вже забагато розказано про цю трагедію. Одразу після аварії було написано безліч творів (художніх і публіцистичних) про причини та наслідки, хоча в той час пись-

менники навіть не усвідомлювали значущості катастрофи. Лише декілька десятиліть потому ми можемо бачити всі жахливі наслідки тих подій. Здається, не було жодного діяча пера того часу, який не присвятив би Чорнобильській катастрофі рядків чи навіть цілої поеми. Писали не тільки тоді, коли трапилося лихо, а й довго після нього. Проте всі ці доробки не були адаптованими для України, і тому радянська людина сприймала їх у русі загального розуміння проблеми. А враховуючи той факт, що правду ретельно приховували й замовчували, узагалі говорити про розуміння не доводиться.

Але, повертаючись до питання, чому наразі втрачено інтерес до Чорнобиля, необхідно вказати й на інші причини. З розвитком Інтернету будь-хто, хто захоче дізнатися хронологію подій чи статистику втрачених і скалічених людських доль, може зробити це без усіляких складнощів. Наразі необхідно висвітлити всю філософію нового часу – після 26 травня тієї фатальної весни.

У цьому дослідженні ми звертаємо увагу на публіцистичні твори, написані після 2000 р., адже можна сказати, що саме тоді Україна сформувалася як держава, якою ми бачимо її зараз. Тим більше, що головним для нас є дослідити публіцистику саме останніх років, щоб визначити її стан і подальший розвиток. Іноді в Інтернеті можна натрапити на книжки зі спогадами ліквідаторів, свідків чи сімей, що пережили жахливі роки. Наприклад, книга “Біль і тривоги Чорнобиля” (2006 р.) за редакцією Ю. Сазонова – колективна розповідь-спогади тих, хто попри все залишився живим, адже автори – це свідки та учасники ліквідації аварії [2, с. 3].

Автор твору “Пристрасті за Чорнобилем” В. Губарев у 2011 р. видав книжку, основу якої становлять спогади та власні думки тих, хто 1986 р. пов’язав свою долю з боротьбою з наслідками ЧАЕС. Медики, фізики, атомники – усі вони намагаються пояснити, чому так трапилося, та що вони зробили для спасіння багатьох. Вона насичена багатьма фактами, думками, теоріями, що дають змогу читачеві уявити картину тих подій [7, с. 4].

Ще одна книга, сповнена спогадами ліквідаторів аварії, має назву “Г93 731 спецбатальйон” В. Гудова 2009 р. і розповідає про тих, хто знаходився безпосередньо поблизу реактора та прибирав довкола радіоактивні викиди. Можна довго розповідати про решту книг (ми виокремили ще близько десяти публіцистичних праць, опублікованих з 2000 по 2011 рр.), але всі вони приблизно однакові за змістом, структурою та способом висвітлення проблеми [7, с. 4].

Цікавим є погляд авторів книги “Мертва зона. Міста-привиди” Л. Гур’янової та Д. Васильєва, коли вони розповідають про міста-

привиди, крім Прип’яті та Чорнобиля. Люди, вимушені залишити рідні домівки за різних обставин, перетинаються з історіями сімей, які виїхали за межі відчуженої Зони. Безумовно, такий підхід є дещо новим, але він показує нам, як можна писати про Чорнобильську трагедію цікаво, захоплююче. Адже, безумовно, ми говоримо про наймасштабнішу проблему, проте у світі, на жаль, відбуваються й інші техногенні та природні катастрофи, що лишають тисячі сімей без житла та нормальних умов існування. І ми аж ніяк не можемо їх ігнорувати [7, с. 5].

Іноді вражаючі світлини можуть дати набагато більше інформації, ніж слова. Людина зчитує інформацію з фотокартки крізь призму власного досвіду, почуттів, переконань. Іноді люди віддають перевагу перегляду зображень, аніж читанню великих текстів про те, якої шкоди завдала та страшна аварія. Так, важливим доробком у зображенні картини Чорнобильської трагедії є фотокниги, зроблені журналістами. Наприклад, фотокнига “Пропусти Чорнобиль крізь серце” Михайла Загреби – відомого й талановитого фотожурналіста. Він показав той спустошений край під зовсім новим, не характерним для того часу, кутом зору. Чорнобиль – це не лише техногенна катастрофа, а, насамперед, культурна та мистецька. Адже після неї забули й уже ніколи не говорили про поліський край як осередок багатодуховної та матеріальної культури наших нащадків. Таким чином, у статті ми прагнемо довести, що зараз необхідний новий, багатогранний підхід до висвітлення цієї теми, адже із часом ми втратимо відомості про те, що ще не встигли розказати [7, с. 6].

Фотоальбом “Ляльки Чорнобиля” київського фотохудожника Антона Бородавка включає в себе 145 унікальних чорно-білих світлин, що яскраво передають усе, що відбувалося в той час у районі Чорнобиля. Автор альбому – відомий історик і журналіст Олександр Анісімов, який 15 років віддав дослідженню цієї трагедії [7, с. 9].

Думки, розкриті в цьому дослідженні, поділяє у своїй статті Тамара Гундорова, член-кореспондент НАН України. Вона розглядає Чорнобильську аварію в тому аспекті, як вона вплинула не на навколишнє середовище, а на свідомість населення, на сучасне мислення. Автор стверджує, що з історичної події Чорнобильська катастрофа переростає в символічну. На її думку, Чорнобиль також став фактором, що підштовхнув Україну до незалежності, адже підірвалася людська довіра до соціалізму. Країни почали рухатися в напрямі розколу Радянського Союзу, іноді самі цього не помічаючи [2].

Психологи багатьох країн неодноразово зазначали, що, крім негативного впливу радіації на здоров’я людини, населення біль-

ше постраждало від психічних захворювань. Люди, що пережили ці події або знаходяться безпосередньо, умовно кажучи, поблизу станції, страждають на депресії та відчувають страх перед життям. Велика загроза є й у тих, хто народився після катастрофи, проте на собі відчуває шкідливий вплив радіоактивних речовин. Постійне відвідування лікарень сприяє тому, що велика кількість українців постійно пригнічені та стомлені. Публіцистика має спілкуватися з населенням на актуальні проблеми, давати відповіді на його запитання. Не можна думати, що минуло багато часу й уже немає про що говорити із читачами. Не потрібно звертати уваги на факти та спогади, адже про це написано й так дуже багато. Сучасні українські публіцисти мають допомогти людям пережити ці страшні поневіряння, а не постійно їм про це нагадувати.

Кожна країна, якої торкнулася ця трагедія, намагається по-своєму розповісти про події, що відбувалися, з урахуванням власних національних інтересів. Не є винятком Україна та Білорусь. І якщо для Білорусі Чорнобильська катастрофа стала, насамперед, демографічною проблемою, то українці почали говорити про культурну руйнацію. Уперше серед кіл інтелігенції з'являється термін "духовний Чорнобиль". Він показує, що відбувається руйнація культурних і духовних цінностей. Адже той, хто пережив аварію, здебільшого забуває про якісь моральні принципи, для них на першому місці завжди стоїть задоволення фізіологічних потреб [2].

Як бачимо, у зазначених вище публіцистичних творах українських авторів переважають спогади, хронології, свідчення та сповідання очевидців і безпосередніх учасників Чорнобильської катастрофи. Проте можна зустріти на сторінках інтернет-видань сучасну публіцистику, яка відкриває нам таку знайому болючу тему з нового боку – незвичайного для нас, іноді занадто сміливого. Наприклад, Маркіян Камиш – молодий письменник, про якого ми говорили на початку статті. Він по-новому розповідає про Чорнобиль, так, як ми не звикли чути. Виявляється, там є своє життя, і не всі тікають звідти, а дехто навіть жертвує чимось, щоб хоча б раз опинитися там і побачити на власні очі все, що відбувається сьогодні в Прип'яті. Ні колючий дріт, ні охорона, ні радіація не заважають проникати туди десяткам туристів. Чому вони це роблять на власний страх і ризик? Можливо, тому, що за тридцять років там усе змінилося й уже не виглядає так, як про це писали ще якихось кілька років тому? Люди прагнуть отримати нові враження, і Чорнобиль поступово стає привабливою зоною для відвідування.

Починається нова епоха Прип'ятської землі, її переродження. За словами Маркіяна Камиша, який ходить щоразу до Зони протягом останніх п'яти років, радіації там мало: "Туристи, які ходять туди роками, на його показники (дозиметра) вже не зважають, бо 99% з них – не критичні" [4].

Молодий автор уже написав книгу "Оформляндія, або Прогулянка в Зону": "Все в моїй книжці з реального досвіду – мого і моїх друзів. У ній зібрані найхарактерніші, найтиповіші історії з тих, що там відбуваються і є, на мою думку, дзеркалом атмосфери, яка панує в Зоні для людини з важелезним рюкзаком, збитими ногами, промоклої і промерзлої. Це – мандрівка всередину себе, спроба відповісти на запитання, що ж діється в голові людини, яка систематично повертається в Зону, попри шкоду для здоров'я. Вона (книга) – квінтесенція тих емоцій, які я виніс з-за колючого дроту і встиг донести, поки вони не розтанули" [4].

Сучасна публіцистика – це не лише книжки, а й блоги в Інтернеті. Тема Чорнобиля головна в публікаціях Маркіяна Камиша, точніше, він пише лише про неї. Вона залишається актуальною, проте чомусь українці про неї забувають. «Тут мені недавно заявили, нібито тема Чорнобильської Зони – регіональна, вузька і вторинна... Але, поки українська література на тему Зони мовчить, європейська – створює... Західні письменники самі пишуть про Чорнобиль бестселери, які потрапляють в лонг-ліст Букера. Наприклад, роман під назвою "Остання любов баби Дуні" про самопоселенців Зони від Аліни Бронські, зірки сучасної німецької літератури. До речі, авторка сама заявляє в одному з інтерв'ю: в Зоні вона не була... Я не про те, мовляв, як погано, що хтось не був в Зоні і пише про це книжки. Справа кардинально в іншому: популярність цих текстів на Заході свідчить про попит. Дивно тільки, що іноземці пишуть про нас успішні тексти, а українці... мовчать. Ось вам і регіональний контекст» [5]. Ось чого насправді не мусить бути. Тому що європейці, не знаючи істини, пишуть про Чорнобиль з інших джерел. І знову ж таки на свій лад. У результаті відбувається спотворення дійсності, що осідає надовго в головах людей. Українці мають розповідати про трагедію так, як це було насправді. Вони мають донести до свого народу та народів інших країн не просто інформацію про перебіг подій та наслідків, а й про те, як людям жилося й живеться зараз, і що необхідно зробити, щоб подолати цю страшну трагедію, а не згадувати її лише раз на рік 26 квітня, щоб висловити свої співчуття.

Ще однією з найталановитіших і найвідоміших сучасних публіцистів є Оксана Забужко. Звісно, письменниця, що пише на гострі

соціальні проблеми, не могла пройти повз теми Чорнобиля. Її есе “Планета Полин”, що входить до збірки “З мапи книг і людей”, привертає увагу особливим стилем письменниці та, насамперед, ідеєю: «А ще згодом з’ясувалося, що і з жахом... людина здатна навчитися жити. І ось це, як на мене, і є найважливіше в усій цій історії. А може навіть, в усій історії 20-го століття. Давні книги про це не писали – для цього, донедавна, в культурному арсеналі людства взагалі “не було слів”» [3].

Сучасним журналістам потрібно шукати ці слова, та не просто слова, а такі, які б доходили до сердець читачів, змінювали уяву, спонукали б до дій. Бо справжня публіцистика має заохочувати, спонукати – словом, бути дієвою.

IV. Висновки

Отже, тему Чорнобильської катастрофи в українській публіцистиці представлено творами письменників і журналістів, які здебільшого збирали інформацію про перебіг тогочасних подій та їх наслідки для всього населення. Цих праць стало забагато як для такого вузького кола питань, що в них розглянуто. І навіть українські письменники-вісімдесятники писали про аварію з психологізмом, вони звертали увагу на те, яким було життя до трагедії та як змінилося після неї. Серед них найвідоміші Олесь Гончар, Дмитро Павличко, Юрій Щербак, Іван Драч та ін. Але публіцистика початку XXI ст. стала документалістикою, їй не вистачає емоцій. Публіцистика має розкривати гострі соціальні проблеми й пропонувати можливі шляхи вирішення цих проблем, чого немає зараз.

Наразі Інтернет стирає всі бар’єри, читачам нескладно дізнатися всі подробиці тієї страшної помилки людства. Проте бракує публіцистики живої, яка б розповідала, як із цією правдою жити та як можна в майбутньому відновити родючі землі, багату історію Полісся.

Дуже складно знайти публіцистику з новим поглядом, блогери також не присвячують свої сторінки цій проблемі. Можливо, тому, що вони бояться писати про це? Адже комусь вигідно накрити реактор саркофагом, обгородити Зону колючим дротом і арештовувати кожного, хто наважиться її перейти. Але знайдуться сміливі люди, які все одно йтимуть, бо їм важлива правда, яка зараз уже зовсім інакша, ніж була тридцять років тому.

Відповідальність за те, що люди не мають уявлення про сучасний стан Чорнобильської землі, а пам’ятають лише смерть, страх і спустошення, лежить, насамперед, на молодих (і не лише) публіцистах, які своїм майстерним і витонченим словом повинні відроджувати те, що колись було втрачено.

У подальшому заплановано дослідження психологічного аспекту відображення катастрофи в ЗМК, що передбачає розуміння того, чому публіцисти не пишуть про психологію суспільства, не згадують історії покинутого краю, жодним чином не виявляють інтересу до того, що сталося, і що потрібно змінювати свідомість населення. Також необхідно відновити історію Полісся, звернутися до історичного аспекту краю, змоделювати картину української Зони відчуження, якою вона могла б бути, якби не трагічні події 1986 р., та якою вона є зараз. Після цього треба зробити глобальні висновки щодо стану Чорнобильської землі та запропонувати шляхи подолання наслідків аварії на ЧАЕС. Головним завданням досліджень загалом є відновлення міста Чорнобиль. Ми прагнемо змінити не лише ситуацію навколишнього середовища, а й у головах мільйонів українців.

Це дослідження в царині розгляду особливостей нового погляду на Чорнобильську катастрофу в українській публіцистиці не є вичерпним і має перспективи для подальшого розвитку.

Список використаної літератури

1. Гоцинець І. Ні вовкам, ні радіації... [Електронний ресурс] / І. Гоцинець. – Режим доступу: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine68-69-2.pdf>.
2. Гундорова Т. І. Пост-Чорнобиль: катастрофізм як нова національна ідея [Електронний ресурс] / Т. І. Гундорова. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/columns/2012/04/26/101231/>.
3. Забужко О. С. З есе “Планета Полин” [Електронний ресурс] / О. С. Забужко. – Режим доступу: <https://uk-ua.facebook.com/uinp.gov.ua/posts/472278586260114>.
4. Камиш М. Антена “Чорнобиль-2” – крутіша, ніж Ейфелева вежа [Електронний ресурс] / М. Камиш. – Режим доступу: <http://www.ukrinform.ua/rubric-society/1929424markiyan-kamish-pismennik-istorikchornobilskiy-stalker.html>.
5. Камиш М. Чорнобильська Зона. Загальноукраїнський контекст [Електронний ресурс] / М. Камиш. – Режим доступу: <https://site.ua/markiyan.kamish/1582-chornobilska-zona-zagalnoukrayinskiy-kontekst/>.
6. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства: монографія / Н. Копистянська. – Львів: ПАІС, 2005. – 368 с.
7. Рекомендаційний покажчик “Зона відчуження: 25 років потому” (до річниці Чорнобильської трагедії) / [уклад.: В. В. Мирошніченко]. – Львів, 2011. – 24 с.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2016.

Нетреба М. М., Грудева М. А. Чернобыльская трагедия в украинской публицистике последнего десятилетия

В статье изложены рассуждения относительно проблемы освещения Чернобыльской катастрофы украинскими публицистами последнего десятилетия. Определены типологические совпадения уже опубликованных произведений. Предложен новый взгляд на отображение аварии в средствах массовой коммуникации, опираясь на национальное сознание молодого поколения и его жизненные принципы.

Ключевые слова: публицистика, Чернобыльская катастрофа, национальное сознание, молодежь, сталкер, Зона.

Netreba M., Grudeva M. The Chernobyl Tragedy in Ukrainian Journalism of the Last Decade

The article presents observations on the problem of coverage of the Chernobyl disaster Ukrainian publicists last decade. Determined typological similarities already published works. The author offers a new look to show the accident in mass communications, based on the national consciousness of the young generation and their life principles.

For thirty years no pain subsides in human hearts, who was born in the distant 1986. Then the world for the first time spoke about the Chernobyl catastrophe which is cripple hundreds of thousands of lives. Sad moments of tragedy immediately reflected in the works of writers of the time. However, the more time passes, the less the events mention modern publicists and journalists. It is necessary to introduce a new topic of Chernobyl tragedy in journalism of our time.

The aim is also to find young journalists who have fundamentally new vision of the accident and its consequences for Ukraine and modern society. From the beginning, the accident has been written many works (fiction and nonfiction) on the causes and consequences, although at the time the writers do not realize the importance of disaster.

Modern journalism is not only books but also blogs on the Internet. The theme of Chernobyl is main in publications by Markiyan Kamysh, rather, he wrote only about it. This topic is still popular although Ukrainian people forgot about it. "Here someone told me recently stated allegedly topic of Chernobyl Zone is regional, narrow and secondary... But while in Ukrainian literature is silent on the Zone, European creates... Western writers themselves wrote about Chernobyl bestsellers that fall in Long Booker-list. For example, a novel called "Last Love of woman Dunya" by Alina Bronski, stars of modern German literature. By the way, the author herself said in an interview: In the zone she was not... I was not about saying how bad that someone was not in the area and wrote a book. The fact radically different: the popularity of these texts in the West suggests about demand. Surprisingly only that foreigners write about us successful text but Ukrainian... silent. Here is regional context".

The main thing now is to show the philosophy of the new measurement of time, which began from May 26 after that fateful spring. In this article we look at journalistic works written after 2000, because in fact, we can say that Ukraine was formed as a state, as we see it now.

Authorities ordered the fence Zone with barbed wire and arrest every stalker who dare to pass. But people still will go because for them is important truth that now is completely different than it was thirty years ago.

Key words: journalism, the Chernobyl disaster, the national consciousness, young people, stalker, Zone.